

MAŁGORZATA MARIA KRAKOWIAK, (2025). *Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego w latach 1905-1914*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. 409

Najnowsza publikacja Małgorzaty Marii Krakowiak, zatytułowana *Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego w latach 1905-1914*, wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, stanowi rzetelne i pogłębione studium z dziedziny historii edukacji polskiej na początku XX wieku. Młoda badaczka, legitymująca się znaczącym już i uznanym dorobkiem, jest autorką tekstów opublikowanych w takich czasopismach naukowych, jak m.in.: „Przegląd Pedagogiczny”, „Biuletyn Historii Wychowania”, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, „Wychowanie w Rodzinie”, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, czy „Rozprawy z Dziejów Oświaty”. Wiodącym przedmiotem zainteresowań badawczych M.M. Krakowiak jest przede wszystkim historia polskiej oświaty i wychowania oraz myśli pedagogicznej w XIX i XX wieku. Recenzowana publikacja oparta została na badaniach podejmowanych przez autorkę w ramach dysertacji doktorskiej, zwieńczonej uzyskaniem stopniem doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika w grudniu 2022 roku.

Autorka podejmuje temat oryginalny i niewystarczająco dotąd opracowany – dokonuje pogłębionej analizy prasy polskiej w okresie, w którym ludność Królestwa Polskiego, zdominowana na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego przez Cesarstwo Rosyjskie i ustawicznie obawiająca się wybuchu wojny (Szłanta, 2024), w 1915 roku znalazła się całkowicie pod okupacją Niemiec i Austro-Węgrów. W wybranym przez M.M. Krakowiak okresie „najwyższą władzą szkolną był Warszawski Okręg Naukowy, poddany bezpośrednio ministerstwu oświaty w Petersburgu” (Jemielity, 1994, s. 125), zaś prasa polska, choć wydawana w języku narodowym, objęta była cenzurą, która „dotkliwie zdeformowała oblicze czasopiśmiennictwa, nie uczyniła jednak prasy bezbarwną ani bezradną wobec odgórných nacisków i ograniczeń (Tobera, 1989, s. 67). Wybrany przez M.M. Krakowiak okres jest także czasem wyraźnego postępu techniki drukarskiej w Kongresówce, bowiem jak zaznacza Jarosław Kita:

Postępował wówczas szybki proces przekształcania rzemiosła drukarskiego w przemysł poligraficzny, a zmiany te związane były z przewrotem technicznym w tej dziedzinie. Jednocześnie rosło zapotrzebowanie społeczne na produkcję poligraficzną, gdyż zwiększał się poważnie krąg odbiorców wraz z rosnącą liczbą inteligencji i zmniejszaniem się liczby analfabetów (Kita, 2015, s. 37).

Należy także zaznaczyć, iż wybrany przez autorkę okres charakteryzował się istotnymi procesami modernizacyjnymi w dziedzinie życia społecznego (por. Żarnowska, 1992; Ficoń, Martynowicz, 2019), w tym także wzrostem znaczenia edukacji dla „nowoczesnego społeczeństwa” (Krakowiak, 2025, s. 13).

Przedmiotem badań recenzowanej pozycji ustanowiono „przedstawiony w publicystyce obraz młodzieży, jej edukacji, etosu i roli społecznej, w świetle prasy społeczno-kulturalnej i pedagogicznej w Królestwie Polskim” (Krakowiak, 2025, s. 21). Celem pracy autorka uczyniła rekonstrukcję publicystycznego wizerunku kształce-

nia, wychowania, opieki oraz socjalizacji adolescentów u progu wybuchu I wojny światowej, a także „przedstawienie najważniejszych obszarów dyskusji medialnej o roli młodzieży w życiu społecznym” (Krakowiak, 2025, s. 21).

M.M. Krakowiak koncentruje się na charakterystyce wiodących przedstawicieli myśli pedagogicznej w Królestwie Polskim, którzy podejmowali problematykę młodzieży, dorastania oraz młodzieńczości na łamach prasy, zwracając także uwagę na obraz językowy aktywności młodzieży w życiu społecznym w latach 1905-1914. W pracy omówione zostają nadto postulaty dotyczące „edukacji szkolnej młodzieży formułowane w przekazach prasowych” (Krakowiak, 2025, s. 21) oraz podjęto namysł nad znaczeniem przekazu medialnego dla środowisk wychowawczych ówczesnych adolescentów. Autorka, na podstawie poczynionych analiz, omawia „cele i zakres wychowania społeczno-moralnego, seksualnego, patriotycznego i religijnego”, zwraca uwagę na przemiany społeczno-ekonomiczne, cywilizacyjne i kulturalne oraz ich wpływ na „wyznaczanie obszarów czasu wolnego młodzieży” (Krakowiak, 2025, s. 21) na początku XX wieku, jak również definiuje dostrzegane przez publicystów zagrożenia wieku dorastania.

We wprowadzeniu wyjaśnione zostają w szczegółowy sposób kryteria doboru źródeł – analizie poddano tytuły wydawane w Królestwie Kongresowym, przede wszystkim w Warszawie, a spośród czasopism, które poddano studiom, autorka wybiera najbardziej opiniotwórcze tytuły. Kwerendą objęto więc takie pisma pedagogiczne, jak: „Nowe Tory”, „Przegląd Pedagogiczny”, „Szkoła Polska”, „Sprawy Szkolne”, „Wychowanie w Domu i Szkole”, „Przegląd Wychowawczy”, czasopisma społeczno-kulturalne, w tym: „Ateneum”, „Biblioteka Warszawska”, „Biesiada Literacka”, „Biesiada Polska”, „Głos”, „Głos Narodu”, „Lechita”, „Nasz Sztandar”, „Niwa Polska”, „Ognisko”, „Ogniwo”, „Przegląd Społeczny”, „Prawda”, „Prąd”, „Rola”, „Społeczeństwo”, „Świat”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Wędrowiec”, „Złoty Róg” (Krakowiak, 2025, s. 23). Badaczka czyni ponadto refleksję opartą na prasie kobiecej, sięgając do tekstów zamieszczanych w „Bluszczu”, „Przebudzeniu”, „Tygodniku Mód i Powieści” oraz „Ziemiance”, problemy szczegółowe omawia wreszcie także i w kontekście periodyków „wpisujących się w ruchy odnowicielskie” (Krakowiak, 2025, s. 23), wśród których wyszczególnić można „Czystość” i „Ster”. Wśród czasopism, do których sięga, znajduje się także prasa przeznaczona dla włościan, a więc: „Gazeta Świąteczna”, „Pobudka”, „Przegląd Polski”, „Zorza” i „Zorza Warszawska” (Krakowiak, 2025, s. 23).

Analiza źródeł przeprowadzona została z zastosowaniem krytyki zewnętrznej i wewnętrznej – zwrócono uwagę na zawartość piśmiennictwa w kontekście obowiązującej wówczas cenzury (Krakowiak, 2025, s. 24). Ponadto, weryfikacji poddano także źródła ikonograficzne, a więc fotografie zamieszczane w periodykach. Warsztat badawczy autorki umożliwiał jej podjęcie szerokiej analizy problemu w nurcie społecznej koncepcji historii wychowania, uzupełnionej metodami historycznymi i prasoznawczymi (badaczka legitymuje się bowiem także gruntownym przygotowaniem filologicznym).

Materiał badawczy stanowiący trzon opracowania ukazano w układzie problemowym w sześciu rozdziałach.

Rozdział pierwszy, zatytułowany: „Prasa społeczno-kulturalna i pedagogiczna jako źródło badań historyczno-pedagogicznych nad młodzieżą” (Krakowiak,

2025, ss. 31-68) ma charakter wprowadzający w istotę pracy. W miejscu tym podjęty zostaje namysł nad charakterystyką wybranych źródeł oraz stanem dotychczasowych badań nad problemem głównym opracowania.

Rozdział drugi – „Młodzież i jej rola w życiu społecznym w dyskursie naukowym i publicystycznym u schyłku XIX i na początku XX w.” (Krakowiak, 2025, ss. 69-118) poświęcono zagadnieniom związanym z dyskursem naukowym i publicystycznym dorastania młodzieży. W tej części publikacji zaprezentowano poglądy Jana Władysława Dawida, Anieli Szycówny, Stanisława Karpowicza, Bolesława Prusa, Janusza Korczaka, Izabeli Moszczeńskiej, Cecylii Plater-Zyberkówny, Romany Pachuckiej, Teodory Męczkowskiej oraz Róży Centnerszewowej. Podjęto także trud scharakteryzowania przywołanych w analizowanych źródłach organizacji młodzieżowych oraz ukazana została aktywność adolescentów w życiu społecznym.

Kolejny rozdział nosi tytuł: „Edukacja szkolna i wychowanie instytucjonalne młodzieży w świetle prasy – konstatacja problemów i postulaty prezentowane w czasopiśmie” (Krakowiak, 2025, ss. 119-169) i odniesiono go do zagadnień: szkolnictwa średniego i zawodowego, edukacji akademickiej, wychowawczych działań szkoły oraz ich znaczenia w kształtowaniu postaw uczniów w okresie dorastania, problemów szkolnych młodzieży, oświaty pozaszkolnej i działalności samokształceniowej a także działalności instytucji opiekuńczo-wychowawczych dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym.

W rozdziale czwartym, opatrzonym tytułem: „Młodzież w środowisku rodzinnym – procesy wychowania i relacje międzypokoleniowe” (Krakowiak, 2025, ss. 179-232), M.M. Krakowiak przedstawia problematykę środowiska rodzinnego adolescentów. Ukazane zostają, prezentowane na łamach periodyków, sfery oddziaływań wychowawczych rodziny, bowiem, jak zaznacza badaczka za Dobrochną Kałwą: „w kręgu rodzinno-domowym, niczym w soczewce, skupiały się wszystkie zjawiska cywilizacyjne, mentalnościowe, obyczajowe i polityczne, które kształtowały społeczeństwo” (Krakowiak, 2025, s. 179).

W rozdziale kolejnym, zatytułowanym: „Obraz czasu wolnego młodzieży w przekazie prasowym” (Krakowiak, 2025, ss. 233-288) dostrzegamy udaną próbę odzwierciedlenia zainteresowań czytelniczych młodzieży, podejmowanej przez młodych ludzi aktywności o charakterze sportowym, udziału adolescentów w wydarzeniach kulturalnych, artystycznych oraz edukacyjno-kulturalnych, wycieczkach oraz pozostałych, wyszczególnionych przez publicystów, formach spędzania czasu wolnego dostępnego młodzieży w latach 1905-1914. W rozdziale tym podkreślono rekomendacje publicystów, w tym zwrócona zostaje uwaga na wychowanie higieniczno-zdrowotne dziewcząt (Krakowiak, 2025, s. 250-251).

W rozdziale ostatnim: „Zagrożenia wieku dorastania – konstatacja problemów czy przejaw publicznej «paniki medialnej»?” (Krakowiak, 2025, ss. 289-332) badaczka przytacza i omawia, wysuwane przez ówczesnych autorów, postulaty związane z ochroną młodzieży przed zagrożeniami wieku dorastania. Na podstawie artykułów przedstawione zostają problemy związane ze spożywaniem alkoholu, dostępem do nikotyny, pornografii, z prostytutką (i chorobami wenerycznymi) oraz „handlem żywym towarem”. M.M. Krakowiak zaznacza, iż problemy te były wprawdzie często przedmiotem troski publicystów, ale zwraca też uwagę

na fakt wywoływania swoistej „paniki medialnej”, służącej kreowaniu społecznego niepokoju (Krakowiak, 2025, s. 331).

W zakończeniu autorka wyjaśnia między innymi, iż poczynione przez nią badania przyczynić mogą się nie tylko do ukazania językowego obrazu edukacji młodzieży w przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości, ale mają także znaczenie dla „zrozumienia medialnych dyskusji o młodym pokoleniu w XX i na początku XXI w.” (Krakowiak, 2025, s. 339).

Publikacja zawierająca szereg interesujących, starannie wyselekcjonowanych fotografii, wzbogacona została ilustracjami pochodzącymi ze źródeł, zawiera również aneksy dostarczający czytelnikom informacji o kontynuacji analizowanych periodyków w późniejszych latach.

Dokładnie przygotowana i niezwykle obszerna bibliografia (Krakowiak, 2025, ss. 347-376) obejmuje podział na źródła drukowane (w tym czasopisma oraz prace zwarte wydane przed 1918 rokiem) i opracowania. W książce załączono dodatkowo spis ilustracji, podsumowanie, indeks osób oraz wykaz stosowanych przez autorkę skrótów.

W podsumowaniu niniejszej wypowiedzi warto podkreślić szczególnie wysokie kompetencje badawcze oraz językowe M.M. Krakowiak i – jak zaznacza Katarzyna Kabacińska-Łuczak w zamieszczonym w publikacji fragmencie recenzji – „nowatorską perspektywę badawczą”. Dzięki analizom autorki współczesny czytelnik ma możliwość starannego rozpoznania różnorodnych stanowisk badaczy oraz działaczy ruchów społecznych opisywanej epoki, a – jak podkreśla z kolei Janina Kamińska w swojej recenzji – zamieszczona w pracy ikonografia umożliwia odbiorcy opracowania wyjątkową „przygodę poznawczą”, stanowiącą pogłębioną „wędrowkę przez dzieje Królestwa Polskiego”.

Katarzyna Sadowska

ORCID 0000-0002-3150-8304

REFERENCES

- Ficoń, M., Martynowicz, D. (2019). „Ta nędza leżała nam na sercu”. Apostolska misja zgromadzenia Sióstr Franciszkanek od Cierpiących jako odpowiedź na problemy społeczne przełomu XIX i XX wieku Królestwa Polskiego w kontekście historii dobroczynności. *Nasza Przeszłość*, 131, 151-168
- Jemielity, W. (1994). *Szkolnictwo w Królestwie Polskim 1866-1914*. Saeculum Christianum 1, 125-135
- Kita, J. (2015). *Ilustracje z dziewiętnastowiecznej prasy Królestwa Polskiego jako źródła do badań nad kulturą uzdrowiskową*. *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej*, 14, 37-48
- Szlanta, P. (2024). *Mieszkańcy Królestwa Polskiego wobec zagrożenia wojną w latach 1890-1914 w świetle raportów konsulów niemieckich i austro-węgierskich z Warszawy*. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*, 117, 35-49
- Tobera, M. (1989). *Cenzura czasopism w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*. *Przegląd Historyczny*, 80 (1), 41-67
- Żarnowska, A. (1992). *Wychodźcy ze wsi w mieście przemysłowym (Królestwo Polskie na przełomie XIX i XX w.)*. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica* 46, 133-150